

RENATO CORSETTI

Multlingveco estas solvo, ne problemo: pri gepatraj lingvoj en la mondo multlingva kun aparta atento al migrantoj kaj al la parolantoj de Esperanto

Abstract (Multilingualism is a solution, not a problem: mother tongues in a multilingual world, with a particular focus on migrants and Esperanto speakers). This article discusses human multilingualism as a normal human phenomenon and not as an abnormal phenomenon and explains why there are more naturally multilingual people in the world than monolingual ones. It also explains why linguists have not been interested in multilingualism until recently. Then it lists the process by which children naturally acquire one, two or even more languages, depending on the place in which they were born and live. The phases are more or less the same for all languages. Examples are given of the different time of acquisition by children of the most irregular parts of languages, for example the plural in Arabic. When it comes to Esperanto, there are no particular benefits in acquiring it from birth in terms of speed of acquisition, but many examples gathered from native speakers of Esperanto show that there are advantages for a deep understanding of the way Esperanto works and hardly occasions of over-regulation. Particular attention is devoted to the benefits of bilingualism and especially of bilingualism from birth. According to many researchers, the greater mental flexibility caused by the continued alternation between two language systems gives advantages in non-language fields too, such as mathematics, solving logic tasks, and so on. And the positive results are constant regardless of the languages used by the bilinguals. A well-known advantage is the ability to learn other languages faster (preparation for learning other languages). These benefits also apply to bilinguals with Esperanto. Before so many scientific proofs of the benefits of multilingualism, it must be noted with astonishment that policy-makers in educational matters simply ignore them. According to the latest political ideas more and more prevalent in Europe and in the world, teaching of the languages of immigrants in elementary schools has been stopped and the institutions continue to ignore the existing bilingual speakers, who could also present economic opportunities for the country of residence. The focus is only on language proficiency in the national language.

Abstrakt (Wielojęzyczność to rozwiązanie, nie problem: o językach rodzimych w wielojęzycznym świecie ze szczególnym uwzględnieniem migrantów i użytkowników esperanta). Artykuł ten traktuje wielojęzyczność człowieka jako normalne zjawisko ludzkie, a nie jako cechę szczególną, i wyjaśnia, dlaczego na świecie żyje więcej osób naturalnie wielojęzycznych niż jednojęzycznych. Wyjaśnia również, dlaczego do niedawna językoznawcy

Cetere la situacio estas klara ankaŭ per simple normala prudento. Laŭ la reta esploro *Ethnologue* (Eberhard et al. 2019) hodiaŭ, la 30-an de oktobro 2019, en la mondo ekzistas 7 111 lingvoj, sed el ili nur la unuaj 23 laŭ nombro de parolantoj ampleksas pli ol duonon de la monda loĝantaro. Aliflanke estas nun 195 landoj,² en kiuj laŭ nia takso, ne estas pli ol entute 250 oficialaj lingvoj, se oni nombras ankaŭ la landojn kun pli ol unu oficiala lingvo. Do en la praktiko multlingveco estas pli la normo ol la escepto.

Sed, kial lingvistoj ne okupiĝis pri tio ĝis lastatempe? Ĉar lingvistoj estas homoj kiel ĉiuj aliaj kaj ili estas profunde influataj de la ideoj, kiuj estas vivantaj en ilia kulturo, kaj en Eŭropo de la momento, en kiuj ekestis la grandaj naciaj ŝtatoj, ĉie regis la ideo, ke la bonaj subuloj parolas la saman lingvon, kiun parolas la reĝo. Tio estis ankoraŭ refortigita en la 19-a jarcento, la jarcento de romantikismo, en kiu ekestis la eŭropaj ŝtatoj, kiuj ne sukcesis ekesti pli frue. Ĉie validis la ideo, ke la civitano de difinita lando estas aŭ prefere estu unulingva parolanto de la lingvo de tiu lando. Ĉu la kutima demando ne estas “Kiun lingvon vi parolas?” kaj ne “Kiujn lingvojn vi parolas?” kvazaŭ ke la normala stato de homo estus unulingveco?

Dum la tuta 19-a jarcento ree kaj ree oni idealigis la komunecon de lingvo kiel faktoron subtenantan la kreon de nacia ŝtato. Mi donu nur unu ekzemplon. La itala poeto Alessandro Manzoni [alesandro manconi] en la poemo *Marzo 1821* (Marto de 1921) rekte mensogas por postuli la unuiĝon de Italujo: “*Una d’arme, di lingua, d’altare, / Di memorie, di sangue e di cor*” [Italujo estas unu armile, lingve, altare, sange, kore]. Li mensogis, ĉar la lingva unueco de Italujo estas io atingita nur en la dua duono de la 20-a jarcento per deviga instruado de la literatura itala, per la radio kaj fine per la televido.

Estas interese kompari tiun sintenon kun la aserto de barata lingvisto (Pattana-yak 1986: 143):

For you, the monolingual [in the developed world], one language is the norm, two languages is a quantum leap ..., three languages are tolerable, more than three languages are absurd. For us [in the developing world], many languages are facts of existence, three languages a compromise, two languages are a tolerable restriction, one language is absurd.³

Sed, por reveni al Eŭropo, dum la iamaj civitanoj de la eŭropaj ŝtatoj iĝis pli kaj pli unulingvaj en la landa oficiala lingvo, en la lastaj jardekoj la multlingveco en Eŭropo pliiĝis pro enmigrado. Eŭropaj statistikoj diras al ni, ke al EU el ne-EU-landoj venis 2,4 milionoj da homoj en la jaro 2017. Forta estis ankaŭ la migrado

² <https://www.worldometers.info/geography/how-many-countries-are-there-in-the-world/> - gardata 04.01.2020.

³ Citita en (Coleman 2017: 16.): “Por vi, la unulingvulo [en la evoluinta mondo] unu lingvo estas la normo, du lingvoj konsiderinda salto..., tri lingvoj estas tolereblaj, pli ol tri lingvoj estas io absurda. Por ni [en la evoluanta mondo], multaj lingvoj estas fakto de la vivo, tri lingvoj estas kompromiso, du lingvoj estas tolerebla limigo, unu lingvo estas io absurda.”

inter EU-landoj. Entute 4,4 milionoj da homoj eniris unu el la 28 membroŝtatoj en 2017, kaj tio signifas ke 2 milionoj estis inter-EU-aj migrantoj. Tio donas la ideon pri kiom da lingvoj oni nove parolas en eŭropaj landoj.⁴

Cetere, por doni konkretan ekzemplon pri unu el la landoj, Britujo, oni devas konsideri, ke laŭ la popolnombro de 2011 98%-oj de la loĝantaro de Britujo, t.e. 59,8 milionoj da homoj super la aĝo de 3 jaroj, parolis la anglan bone aŭ tre bone dum 864 000 homoj en Anglujo kaj Kimrujo respondis ke ili apenaŭ parolas ĝin. Proksimume 700 000 homoj parolas la kimran en Kimrujo, kaj proksimume 1,5 milionoj parolas la skotan, kvankam iuj konsideras ĝin dialekto de la angla. Se oni konsideras la anglan kaj la kimran, 92,3%-oj de la loĝantaro parolis unu el ĉi tiuj du ĉefaj lingvoj, sed jen estas la listo de la aliaj pli parolataj lingvoj, kun nombro da parolantoj kaj procentaĵo de la landa loĝantaro (Stokes 2013):

1. Pola 546 000 aŭ 1.0%
2. Bengala lingvo 273 000 aŭ 0.5%
3. Urdua 269 000 aŭ 0.5%
4. Bengala lingvo (kune kun Sylheti lingvo kaj Ĉi) 221 000 aŭ 0.4%
5. Gujarati lingvo 213 000 aŭ 0.4%
6. Araba 159 000 aŭ 0.3%
7. Franca 147 000 aŭ 0.3%
8. Ĉina 141 000 aŭ 0.3%
9. Portugala 133 000 aŭ 0.2%
10. Hispana 120 000 aŭ 0.2%
11. Tamila 101 000 aŭ 0.2%
12. Turka 99 000 aŭ 0.2%
13. Itala 92 000 aŭ 0.2%
14. Somala lingvo 86 000 aŭ 0.2%
15. Litova 85 000 aŭ 0.2%
16. Germana 77 000 aŭ 0.1%
17. Persa 76 000 aŭ 0.1%
18. Filipinaj lingvoj (kun la tagaloga kaj Cebuano) 70 000 aŭ 0.1%
19. Rumana 68 000 aŭ 0.1%

Estas klare, ke malmulton povas aldoni al la multlingveco de la britaj insuloj la kelkaj miloj da homoj parolantaj Esperanton.⁵ Aliflanke por doni pli normalan bildon pri la nombro de homoj, kiuj tutmonde parolas Esperanton, oni povas baziĝi sur pluraj studoj, kiuj konkludas, ke en la mondo ekzistas proksimume 2 000 000 milioj da parolantoj de Esperanto, kio, laŭ mi, estas eĉ tro prudenta konkludo. La lasta studo estas tiu de Amri Wandel (2015). Sed oni devus konsideri ankaŭ la 800 000 lernantojn de la reta kurso Duolingo kaj la lernantojn de aliaj retaj kursoj.

⁴ Ĉi tiuj statistikoj estas regule ĝisdatigitaj. Jen la lastaj: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/1275.pdf> rigardata 04.01.2020.

⁵ Ĉar Esperanto-parolantoj ne estis registritaj en la popolnombro ni provas interkonsente kun la Esperanto-Asocio de Britujo prezenti realisman ciferon, alivorte 3 000, kvankam pro la retaj kursoj ili povus esti pli multaj, ekzemple 4 000.

1. Natura lingvo-akirado ekde la naskiĝo (ĉu de unu aŭ de du aŭ de pluraj lingvoj)

Psiĥolingvistoj kaj medicinistoj konsentas inter si pri la evoluo de malgrandaj beboj en la unuaj jaroj en ĉi tiu kampo. Temas pri fazoj gravaj, kiujn kuracistoj konsilas al patrinoj atente sekvi kaj informi, se estas malfruoj, kiuj eble ŝuldiĝas al fizikaj aŭ psiĥaj kialoj (ekzemple surdeco aŭ aŭtismo). Ĉi tiu evoluo okazas en infanoj prizorgataj en unu lingvo aŭ en pluraj lingvoj. Ekzistas kelkaj apartaĵoj pri la plurlingva situacio, pri kiuj ni parolos, sed esence la evoluo sekvas la saman tempo-skalon.

1. ĝis 3 monatoj
 - tuso kaj ploroj, kun rido je apero de la patrino aŭ regula prizorganto, kaj malsama speco de ploroj pro malsamaj bezonoj.
2. je 6 monatoj
 - komenco de atento al sonoj kaj parolado kaj provoj imiti per vokalumado inter 6-8 monatoj
 - movo de okuloj al la direkto de sonoj
3. de 9 monatoj
 - komunikado per gestoj kaj sonoj
4. je 12 monatoj
 - unuaj vortoj kiel “da-da”, “ma-ma”,
 - unuvortaj esprimoj
 - komprenas simplajn ordonojn kiel “venu ĉi tien!”
 - komprenas ĉiam pli da vortoj de objektoj, kiel “ŝuoj”
5. je 18 monatoj
 - komprenas 30-50 vortojn, inter kiuj la nomoj de familianoj, kutimaj objektoj kaj korpopartoj,
 - produktas malpli da vortoj, 10-15, ol tiuj, kiujn li aŭ ŝi komprenas
6. de 18 monatoj
 - komenciĝas periodo de rapida vortoakirado
7. je 2 jaroj
 - komenciĝas la uzado de simplaj duvortaj esprimoj kiel “aŭtomobilo paĉjo” aŭ “lakto ne”, kiuj por li aŭ ŝi signifas ion tre pli malsimplan kiel “Mi volas veturi per la aŭtomobilo de paĉjo” kaj “Mi ne plu volas trinki lakton”.
 - prezentas demandojn per du-vortaj esprimoj, “Panjo ĝis” = “Ĉu panjo foriras?”
 - aktive produktas 50 vortojn aŭ pli
 - li aŭ ŝi jam estas tre ofte komprenebla de la patrino aŭ de la kutima zorganto.
8. je 3 jaroj
 - la kerna parto de la lingva sistemo estas akirita, inkluzive de la funkciad-sistemo de la lingvo, ekzemple kuko/kukoj, bona/malbona, mi manĝas pomon. Do, kvankam nur pri la plej oftaj strukturoj, la gramatiko estas akirita.

9. je 5 jaroj
 - la revizio de la lingva sistemo estas kompleta.
10. dum la tuta vivo
 - la lernado de la lingvo daŭras la tutan vivon.

Ĉi tiu temposkemo kun malgrandaj variaĵoj estas tiu, kiun ĉiuj infankuracistoj rekomendas al patrinoj atenti por kontroli, ĉu la evoluo progresas normale. Aliflanke estas observoj, kiujn oni ĝenerale ne diras, sed kiuj estas gravaj. Ankaŭ malgrandaj beboj havas sian personecon kaj preferojn pri la lingvo-akirado. Kelkaj preferas akiri unue multajn vortojn antaŭ ol provi ekuzi ilin. Aliaj male volas tre frue komuniki kaj faras tion per gestoj kaj sonoj kaj nur poste lernas vortojn. Do, oni devas permesi variaĵojn de kelkaj monatoj en la montrita temposkemo. Bebo, kiu je 8 monatoj ne reagis al sonoj, verŝajne havas problemon, dum infano, kiu je 18 monatoj produktas nur 5 vortojn verŝajne apartenas al la ‘perfektisma’ grupo, kiu lernas multe antaŭ ol paroli.

2. Ĉu estas diferencoj inter la lernantoj de unu lingvo aŭ du lingvoj aŭ tri lingvoj?

La esploristoj ankoraŭ ne produktis sufiĉajn pruvojn pri tio, ke du- aŭ tri-lingvaj infanoj parolas pli malfrue ol unu-lingvaj surbaze de la hipotezo, ke du- aŭ tri-lingvuloj devas kompreni du aŭ tri lingvajn sistemojn kaj do havas iom pli malfacilan taskon. Miaj propraj esploroj pri miaj du filoj trilingvaj, el kiuj unu komencis diri vortojn je 12 monatoj kaj unu je 16 monatoj montras, ke la individuaj diferencoj kaj lernostrategioj estis pli gravaj ol ĉiuj ceteraj faktoroj, kiuj estis precize samaj (Corsetti 2003).

Kompreneble la menso de la lernanta bebo estas kiel potenca komputilo kun memorspaco, kiu nur laŭgrade iĝas pli granda. Pro tio la malgrandaj plurlingvuloj, kiuj lernas 50 vortojn je 18 monatoj NE lernas 50 vortojn el ĉiuj lingvoj, sed 50 vortojn entute, ekzemple 25 en la germana kaj 25 en la turka, se temas pri turka-germana dulingvulo, kaj en tiu periodo ili uzas ilin en miksitaj maniero kaj faras siajn du-vortajn frazojn per elementoj el ĉiuj lingvoj, kiujn ili estas lernantaj. Mia filo Gabriele produktis iam frazon konsistantan el tri vortoj, unu itala, unu angla kaj unu en Esperanto (Corsetti 1993).

Ĉi tiu estas la momento kiam la gepatroj pensas, ke la infano konfuziĝas pro tro da lingvoj kaj ĉesas instrui/paroli ilin al la bebo. Temas pri tro frua decido, ĉar se ili atendus ĝis kiam la bebo estas tri-jara, ili konstatus, ke je tri jaroj, akirinte pli da vortoj inkluzive de ekvivalentaj vortoj, la bebo tute bone dividas la lingvojn laŭ la homo, al kiu li aŭ ŝi parolas.

3. Lingvostrukturaj diferencoj, kiuj reflektiĝas en la akiro-procezo

Ankaŭ la supre donita skemo estas nur indika kaj baziĝas ĉefe sur esploroj pri akirado de hindeŭropaj lingvoj. Kvankam la ĝeneralaj indikoj pri laŭgrada akirado de la tuta baza lingva sistemo ĝis 3 jaroj estas ĝenerale valida, oni devas konsideri ke lingvoj estas malsamaj kaj malsamaj estas la morfologiaj kaj sintaksaj sistemoj, kaj ke en kelkaj lingvoj difinitaj kampoj estas pli malfacile akireblaj ol la samaj sektoroj en aliaj lingvoj. Tio simple signifas, ke infanoj lernas la malsamajn lingvajn elementojn en malsama tempo-sinsekvo. Ni donu ekzemplon. Italaj beboj lernas tre rapide la signifon de la verbaj finaĵoj, kiuj estas klaraj, ripetigatas ofte kaj estas forme simplaj:

bevo – scrivo = *mi* trinkas – *mi* skribas

bevi – scrivi = *vi* trinkas – *vi* skribas

beve – scrive = *li/ŝi* trinkas – *li/ŝi* skribas

sed tre pli malrapide la artikolojn. Kaj en la artikoloj mem la inaj formoj *la* ununombre kaj *le* plurnombre estas pli rapide akiritaj ol la viraj artikoloj, kiuj havas plurajn formojn: *il/lo/l'* ununombre kaj *i/gli/gl'* plurnombre. En la fino de la tria jaro neniu itala infano lernis uzi la formojn *lo* kaj *gli*.

Jen ekzemplo iom pli ekstrema pri la sama problemo. En la aŭstralia lingvo kalula/kulili⁶ estas tre malsimpla pronomo por ‘mi’, ĝenerale ne uzataj antaŭ 3 jaroj:

* ni = mi

* nê = ja mi

* nono = mi kaj neniu alia

* niba = mi kaj ne vi

* ninêli = mi sola

Dume estas ĝenerale konate, ke la morfemo *-ing* tre ofta en la angla estas inter la unuaj morfemoj akiritaj (Brown 1973).

Aliflanke la serio de komparaj studoj pri pluraj lingvoj, plenumitaj en la universitato de Berkeley en Kalifornio dum la 80-aj jaroj montris, ke infanoj akiras la stukturojn de la propra lingvo laŭ la ecoj de tiu strukturo, kaj do ne estas iu ĝenerala ‘natura’ ordo de lingvoakirado, kiu ne estas ligita al la malsamaj lingvoj mem. Alivorte je tri jaroj anglalingvaj infanoj perfekte kaptis, ke en la frazo la ordo estas la vere grava afero, ĉar la angla baziĝas sur tio kaj ne havas kazojn. Do, antaŭ la frazo “Herbo manĝas bovinoj” [*Grass eats cows*] ili ne povas decidi pri la signifo kaj povas nur pensi pri magia herbo kiu manĝas bovinojn, dum en la sama aĝo serbaj infanoj jam kaptis, ke en frazoj la ĉefa afero estas la finaĵoj de la vortoj, ĉar la serba estas lingvo fleksia kun kazoj. Do ili gvidas sin per tio kaj ne per la vort-ordo en la frazo.

⁶ Konata ankaŭ per aliaj nomoj: <https://collection.aiatsis.gov.au/austlang/language/L57?code=L57> Retejo de Australian Institute of Aboriginal and Torres Strait Islander Studies (AIATSIS) rigardata 05.01.2020.

Siaflanke italaj infanoj uzas alian pli flekseblan strategion, ĉar la itala parte helpas per finaĵoj: *l'erba mangia le mucche# l'erba mangiano le mucche* (= la herbo manĝas (singulara finaĵo) bovinoj# la herbo manĝas (plurala finaĵo) bovinoj). La plurala finaĵo de la verbo 'manĝi' donas manieron por kompreni ambaŭ frazojn (Jiansheng Guo et al. 2008).

Cetere la avantaĝoj de infana dulingveco kun du lingvoj strukture tre malsimilaj (ni pensu pri la vjetnama kaj la pola) certe donos konajn avantaĝojn pli grandajn ol tiuj, kiujn donas dulingveco inter du similaj lingvoj (ekzemple hispana kaj itala) pro la neceso salti inter du tre malsamaj sistemoj. Ni revenos al la avantaĝoj de infana dulingveco en posta sekcio.

4. Apartaĵoj de Esperanto en la procezo de natura lingvoakirado ekde la nasko

Kiel mi jam diris, beboj estas devigataj malkovri la funkciad-manieron de la lingvoj, kiujn ili aŭdas ĉirkaŭ si per ĝeneraligo de ripetataj trajtoj. Post kiam bebo aŭdis multajn fojojn la vortojn 'kuko' kaj 'kukoj' kaj povis kunligi ilin al la koncepto 'unu kuko' kaj 'pli ol unu kuko', li aŭ ŝi kapablas konkludi ke en Esperanto, kiam vi volas paroli pri pluraj aĵoj, vi devas aldoni la sonon /j/. Sed ne ĉio estas tiel simpla eĉ en Esperanto, ĉar Esperanto ne estas tiu simpla lingvo, kiun vi lernis kiel plenkreskulo el lernolibro, kiu prezentas ĝin kiel regulan eŭropan lingvon. Fakte Esperanto estas malsama lingvo rilate al la angla, la germana, la itala. Zamenhof mem klarigas sian ruzaĵon:

“Mi aranĝis la lingvon en tia maniero, ke estas ebla la analizo de ideoj en sendependaj vortoj, tiel ke la tuta lingvo pli ol esti farata per vortoj en malsamaj gramatikaj formoj, estas farata nur de nevariaj vortoj. Lingva strukturo de ĉi tiu speco estas komplete fremda al eŭropanoj... la vorto fratino, ekzemple, efektive konsistas el tri vortoj: frat-“frato”, in-“virino”, -o “io, kio estas aŭ ekzistas” (= io, kio estas virina frato = fratino). Sed ĉar simila konstruo de lingvo estas tute fremda por la eŭropaj popoloj kaj al kutimiĝi al ĝi estus por ili afero malfacila, tial mi tute alikonformigis tiun ĉi dismembriĝon de la lingvo al la spirito de la lingvoj eŭropaj, tiel ke se iu lernas mian lingvon laŭ lernolibro, ne traleĝinte antaŭe la antaŭparolon (kiu por la lernanto estas tute senbezona), – li eĉ ne supozas, ke la konstruo de tiu ĉi lingvo per io diferencas de la konstruo de lia patra lingvo.” (Zamenhof 1903/1954: 234-235.).

Alivorte la profunda strukturo de Esperanto estas malsimila al tiu de la eŭropaj lingvoj, kaj tion beboj komprenas tuj tre bone, dum plenkreskuloj devas lukti kontraŭ si mem por akcepti tion. Ekzemple, se oni havas la leksikan morfemeton 'bicikl-' kies signifo estas la aĵo biciklo, oni povas normale aldoni al ĝi la morfemeton, kiuj donas la sencon adjektivan 'bicikla' aŭ la sencon verban 'bicikli' kaj tio aplikeblas al ĉiuj morfemetoj de la lingvo, kaj la bebo tre frue komencas utiligi ĉi tiun eblecon

kaj produktas formojn, kiuj ne estas normale uzataj de la plenkreskaj parolantoj, ekz. (el Corsetti, Pinto, Tolomeo 2004):

mal-miks-i (normale dividi), *mal-pluv-as* (normale ne pluvas), *mal-tie* (normale ĉi tie), *mal-tajp-il-o* (normale forviŝilo), *mal-maten-o* (normale vespero), *mal-ven-is la pord-o-n* [normale ‘elvenis el la pordo).

Ankoraŭ pli surprizaj estas la verbaj fomoj:

nazas (normale ‘interfroti la nazojn’ kiel faras patrinoj kaj beboj), *vangas* (normale interfroti la vangojn), *lang(et)i* (normale ‘iomete leki la glaciaĵon de la patrino’), *ne seĝu sur la divano* (normale ‘ne sidu sur la divano’ aŭ ‘ne uzu la divanon kiel seĝon’), *kuvi en la kuvo* (normale ‘resti en la bankuvo’), *literiĝas* (normale ‘aperas literoj’).

Ankoraŭ pli surprizaj estas kelkaj aliaj gramatikaj konstruoj plene kongruaj kun la spirito de la lingvo, sed neuzataj de plenkreskuloj:

Ege halte, ege paŭze, ege salte (normale: ĝi longe haltis, longe paŭzis kaj faris grandan salton’ la originaleco ĉi tie estas la uzo de verbaj leksemoj en adverba formo). *Mi superruliĝos vin* (normale: ‘Mi ruliĝos super vi’ ĉi tie oni faras bone kunmetitan verbon en netransitiva formo kaj uzas la akuzativon por indiki la celon de la agado, kiun tradiciaj lernolibroj malpermesas). *Mi superruliĝos viajn genuojn* (kiel en la antaŭa ekzemplo. La infano bone komprenis la ligan funkcion de la akuzativo en Esperanto). *Ĝi malvenis la pordon* (normale: ‘Ĝi elvenis el la pordo’ ĉi tie la uzo de ‘mal-’ kun veni estas nekutima kaj ankaŭ la uzo de la akuzativo estas nekutima en ĉi tiu strukturo).

Interese estas konstati ekzemplojn de superreguligo en lingvo planita kiel Esperanto, kiu celas esti regula kaj sen esceptoj. La fenomeno, nomata en la angla *overregularization*, estis abunde esplorata. Jen simpla difino: “Overregularization is a part of the language-learning process in which children extend regular grammatical patterns to irregular words, such as the use of “goed” for “went”, or “tooths” for “teeth”. This is also known as regularization”. (Superreguligo estas parto de la procezo lerni lingvon, en kiu infanoj ĝeneraligas regulajn gramatikajn strukturojn al neregulaj vortoj, kiel ekzemple la uzo de “goed” por “went” aŭ “tooths” por “teeth”. Ĝi estas ankaŭ konata kiel reguligo) (Nordquist 2019). Pli pri la fenomeno en ĉiu lernolibro pri infana dulingveco, ekzemple en Saxton (2017).

Ne estas surpize konstati, ke en ĉiuj niaj informoj pri la lingvaj produktaĵoj de du- aŭ tri-lingvaj infanoj ni ne trovas multajn okazojn de suprereguligo, krom tiujn jam viditajn de apliko de la prefikso *mal-* en vortoj, en kiuj plenkreskuloj uzus alian esprimon.

Unu tre interesa okazo estas tamen tiu de la vorto ‘muzeo’, kiun la infano komprenis kaj produktis kiel ‘muzejo’. Laŭ la oftaj ekzemploj de *lernejo*, *preĝejo*, *manĝejo*, *ludejo* la infano pensis, ke li malbone aŭdis, kaj ke la patrino diris ‘mu-

zejo, la loko, kie oni ‘muzas, en kiu la radiko muz- egalas al ‘iom enue’ rigardi aĵojn en vitraj ŝrankoj. La efektive produktita frazo estis: ...*muzis en la muzejo*. Alia klara ekzemplo estas la produktita vorto *telesono*, ‘kiu en la infana menso estas tre pli natura kaj klara ol telefono, ĉar sono estas bruoj, kaj la bruoj de la parolanto en la telefono, kiu estas malproksima, estas tre pli racia elemento por infano ol la grekdevena vorto ‘fono’.

5. Avantaĝoj de denaska dulingveco

Ni vidis, ke lingvistoj pro ideologiaj restaĵoj de romantikismo kaj de la etoso de konstruado de naciaj ŝtatoj, nur malfrue konstatis la realon de multlingveco en la mondo kaj la eblecon de infana akirado de pluraj lingvoj samtempe.

En tiu sama periodo lingvistoj kaj infan-kuracistoj pensis ke infana dulingveco kaj dulingveco ĝenerale estas io malbona, ke plurlingvuloj emas havi skizofrenian personecon, kaj simile. Komprenoble ankoraŭ dum la periodo inter la du mondmilitoj de la 20-a jarcento, kiam en Eŭropo regis ekstreme naciismaj politikaj partioj, plurlingveco estis konsiderata devio de la normo de la bona unulingva civitano en la nacia lingvo. Pro tute aliaj kialoj en Usono tiu periodo estis la periodo de la ganda ‘*melting pot*’, fandujo de enmigrintoj, kaj rapida akirado de la landa lingvo, la angla, estis tre favorata (Baker & Jones 1998). La saman konkludon oni trovas en la ĉapitro de Evelyn Fogwe Chibaka (2018).

Ĉiuokaze ekde la komenco de la 60-jaroj en Kanado oni komencis havi pozitivajn rezultojn en la testoj pri inteligento de dulingvaj infanoj (Lambert & Peal 1962). Kaj similaj testoj dum la pasintaj pli ol 50 jaroj en pluraj landoj konfirmis la avantaĝojn de dulingvaj infanoj rilate al unulingvaj (Baker & Jones 1998). Laŭ multaj esploristoj la pli granda mensa fleksebleco kaŭzata de la daŭra saltado inter du lingvaj sistemoj donas avantaĝojn ankaŭ en kampoj nelingvaj kiel matematiko (Clarkson & Galbraith 1992), solvado de logikaj taskoj, ktp. Kaj la pozitivaj rezultoj estas konstantaj sendepende de la lingvoj uzataj de la dulingvuloj. La rezultoj pri matematiko ĵus cititaj estas de infanoj dulingvaj en la angla kaj la tokpisina, en Nova Gvineo. Sed samajn rezultojn oni havis ĉe infanoj plurlingvaj en la romaa, la loka dialekto de suda Italujo kaj la norma itala (Pinto 1987).

Do, la rezultoj ŝajnas vere ĝeneralaj. Iom resume la avantaĝoj de dulingvuloj rilate al unulingvuloj ekzistas en la kampo de lingvaj testoj, sed ankaŭ pri lingva originaleco, en la plursolva pensado, en la rekonstruo kaj reorganizo de informoj. Ili krome havas konsiderindajn avantaĝojn pri prilingva konscio (*metalinguistic awareness* en la angla), alivorte plurlingvaj infanoj komprenas pli bone ol aliaj la strukturon kaj la funkciadon de lingvoj (Pinto, El Euch 2016). Krome, ĝuste pro la translingvaj kapabloj ili lernas legi pli frue kaj ne havas problemojn uzi du malsamajn skrib-sistemojn. La esploroj montris ankaŭ, ke dulingvuloj pli rapide plenumas

taskojn, kiuj postulas selektan atenton kaj kapablon ignori eksterajn ĝenojn, ankaŭ kiam temas pri taskoj multoblaj kaj samtempaj en komputiloj (McCardle 2006). Fine lastatempaj esploroj montras, ke dulingveco malfruigas la malpliigon de cerbaj kapabloj en la maljuneco (Craik, Bialystok, Freedman 2010).

Al tiuj avantaĝoj mensaj aldoniĝas multaj sociaj avantaĝoj studataj en la literaturo pri ĉi tiu temo, sed facile kompreneblaj de ĉiuj. Infanoj de migrantoj havas problemojn adaptiĝi al la nova kulturo, dum se ili estas bone integritaj en sia kulturo, ĉar ili konas ankaŭ la devenan lingvon, ili sentas sin pli pretaj paropreni ankaŭ la lokan kulturon. Aliflanke ili ankaŭ ne havas praktikajn problemojn interkomuniki kun la geavoj aŭ la gekuzoj, eĉ se tiuj restis en la devena lando.

Saman specon de avantaĝo havas denaskaj parolantoj de Esperanto. Ili povas plene partopreni en la mondo de la gepatroj, dum ili restas kun la gepatroj kaj ne senti sin marĝenaj okaze de Esperanto-kunvenoj, kiuj estas granda parto de la vivo de aktivaj esperantistoj.

6. Ĉu la eŭska estas propedeŭtika al la angla? Apartaj avantaĝoj por dulingvuloj en la lingvoj de migrantoj kaj por parolantoj de Esperanto

La koncepto pri propedeŭtikeco de Esperanto estas tre konata inter la parolantoj de Esperanto. La **propedeŭtika valoro** aŭ la **valoro de la lernhelpa efiko de Esperanto** estas la lernfaciliga efiko, kiun Esperanto havas, kiam post ĝi oni lernas alian lingvon. Pluraj studoj, kiel tiu de Helmar Frank ĉe la Universitato de Paderborn, Germanujo, kaj ĉe la Akademio Internacia de la Sciencoj en San Marino (Frank 1980, 1983, 1992) konkludis, ke unu jaro de Esperanto en lernejo plibonigas la lernkapablon de alia lingvo. Alivorte, lerni Esperanton dum unu jaro kaj poste, ekzemple, la francan dum tri, donas pli bonan lingvokonon de la franca ol se oni lernas la francan dum kvar jaroj. Vidu ĉi-rilate ankaŭ la elĉerpan artikolon en Vikipedio (https://eo.wikipedia.org/wiki/Propede%C5%ADtika_valoro_de_Esperanto). Tiu ĉi efiko estis unue priskribita de Antoni Grabowski per konkretaj praktikaj ekzemploj en 1908 (Grabowski 1908). Unue mi observu, ke la artikolo de Antoni Grabowski parolas ĉefe pri la elementoj de Esperanto, kiuj povas helpi polajn lernantojn lerni la latinan aŭ aliajn modernajn lingvojn.

Similajn konceptojn esprimis István Szerdahelyi (1970) en artikolo ofte malkomprenita kiel artikolo pri la propedeŭtika valoro de Esperanto, dum ĝi nur listigas la elementojn de Esperanto komunajn kun aliaj eŭropaj lingvoj, kiujn la hungara lernanto retrovos.

Kelkaj esperantistoj ĉiam estis kaj restas skeptikaj pri la lernfaciliga rolo de Esperanto en sia forta versio, alivorte ke pro siaj lingvaj ecoj Esperanto estas certe propedeŭtika sendepende de la lingvo de la lernantoj kaj de la cellingvo. Aparte

dubinda laŭ multaj estas la lernfaciliga valoro de Esperanto, se la cellingvo estas la angla kaj la lernanto-lingvo tradicia fleksia lingvo (Corsetti, La Torre 2001).

Tamen ni ĉiam akceptis la bazan argumenton, ke lernado de unu plia lingvo pliigas la prilingvan konscion, kaj pro tio helpas lerni la postan lingvon sendepende de la tipoj de lingvoj koncernataj.

Ĝuste tion intertempe trovis esplorantoj pri lingvolernado. Jam en 1991 aperis esploro pri la lernfaciliga valoro de la angla por posta lernado de la germana por aziaj lernantoj (Hufeisen 1991). Pri tiu esploro oni povas diri, ke certe lernado de eŭropa lingvo fare de azianoj estas helpa kiel enkonduko al aliaj eŭropaj lingvoj.

Sed poste aperis multaj aliaj libroj pri la sama fenomeno kaj pri variaj lingvoj. Unu el la nomoj citindaj estas certe tiu de profesorino Jasone Cenoz de la uiversitato de la Eŭska Lando, Hispanujo, kiu produktis dum jardekoj multajn studojn. Ni resendas ĉi tie al unu el la unuaj (Valencia, Cenoz 1992).

Baze la centra tezo estas, ke gejunuloj dulingvaj en la hispana kaj en la eŭska lernas la anglan pli bone ol unulingvaj hispanoj. Samaj malkovroj estis kaj estas konataj en Germanujo, kie en pluraj provincoj (*Länder*) instruado de la gepatraj lingvoj de enmigrintaj infanoj (ĉefe la rusa, la araba kaj la turka) estas praktikata en la bazaj lernejoj (Gogolin, Lange 2010).

La ideo estas, ke infanoj, kiuj vidas sian hejman lingvon agnoskatan de la lernejo, akiras sekurecon pri si kaj poste pli volonte lernas la lingvon de la aliaj, la lingvon de la socio, kiu ĉirkaŭas ilin, la germanan en ĉi tiu okazo, dum infanoj, kiuj sentas sin kaj sian lingvon rifuzataj de la socio, reagis negative al tiu situacio. Granda subtenanto de ĉi tiuj ideoj estis la ĵus forpasinta Hans H. Reich (Reich et al. 2002).

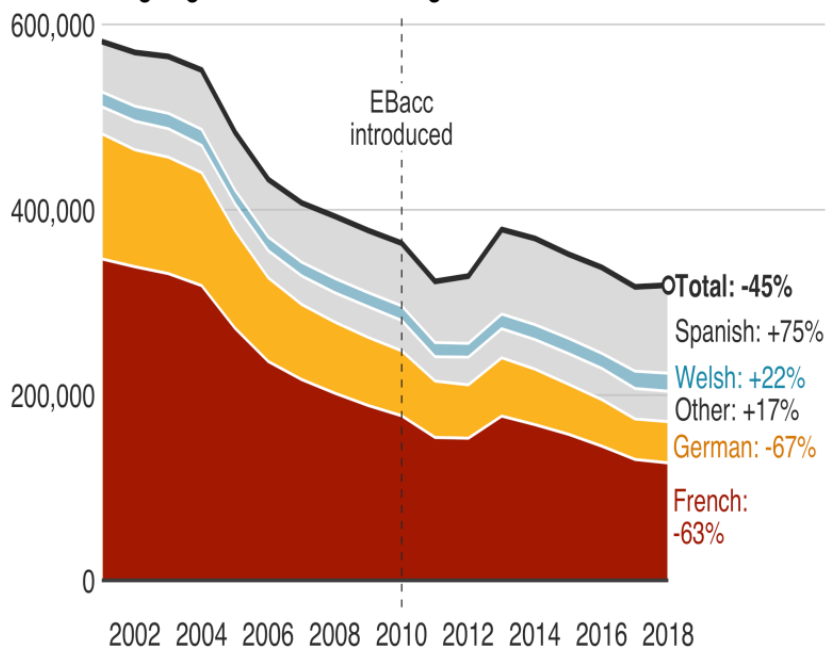
Similaj sintenoj kaj praktikaj esploroj kaj lernejoj praktikoj okazis ankaŭ en aliaj centraj kaj nordaj eŭropaj landoj, dum la politika situacio restis progresema kaj la registaroj socialismemaj, sed bedaŭrinde en ĉi tiu momento ekzemple en Nederlando kaj Danlando, la publika etoso estas kontraŭ enmigrintoj kaj sekve ankaŭ kontraŭ ties lingvoj, kies instruado estas nefavorata en publikaj lernejoj. En Nederlando nuntempe dulingvismo estas komprenata ĉefe kiel nederlanda-angla en pluraj specoj de lernejoj, kaj en kelkaj tiel nomataj eŭropaj lernejoj oni povas elekti ankaŭ la anglan, francan aŭ hispanan, sed ne la gepatran lingvon de la lernanto ekde la unua jaro.⁷ En Danlando la instruado en la hejmaj lingvoj de la enmigrintaj infanoj estis haltigita en 2006⁸. Tio, laŭ mia opinio, estis eraro. Kiel estas eraro la nezorgo pri la fremdaj lingvoj de la infanoj en la elementa lernejo kaj en postaj lernejoj en Britujo. En 2011 nur 4,6 % de britaj infanoj lernis fremdan lingvon en lernejoj kaj la situacio en tiu kampo daŭre malpliboniĝas.

⁷ <https://www.expatica.com/nl/education/children-education/whats-new-2016-dutch-education-with-a-bilingual-tongue-558345/>

⁸ <https://www.sydsvenskan.se/2006-03-29/kopenhamn-lagger-ner-hemspraksundervisning>

GCSE languages dropping

GCSE language exams sat in England, Wales and N Ireland

Source: Joint Council for Qualifications

BBC

La ĉi-supra tabelo venas de tutlanda enketo de la brita televido kaj montras la situacion je la nivelo de la diplomaj ekzamenoj, fino de la lernejo.⁹ La sama enketo raportas pri la protestoj de la komercistaj kaj entreprenistaj asocioj en Britujo pro la manko de dungeblaj gejunuloj kun kono de fremdaj lingvoj, kiuj estas ignorataj de la registaro. La ideologio de la angla kiel mondlingvo, kiu portas ekonomiajn avantaĝojn al Britujo, havas ankaŭ kelkajn malavantaĝojn. Kaj oni eĉ ne interesiĝas pri la lingvoj de la enmigrintoj, pri la pola aŭ la urdua, kiuj estus tre utilaj por la internacia komerco.

7. Konkludoj

En ĉi tiu iom resuma artikolo mi klopodis kunmeti kelkajn faktojn, kiuj estis abunde esplorataj dum la lastaj jardekoj de lingvistoj, socilingvistoj, psiholingvistoj kaj edukistoj. Ili estas la jenaj:

⁹ <https://www.bbc.co.uk/news/education-47334374>

- multlingveco estas same natura homa fenomeno kiel unulingveco. Alivorte infano normale lernas ĉiujn lingvojn, kiuj estas uzataj en lia/ŝia denaska medio sen apartaj problemoj.
- multlingveco estas kondiĉo, kiu portas avantaĝojn al la homo de la fruaj lerno-jaroj kaj ĝis la lastaj vivojaroj.
- la pozitivaj efikoj de du- aŭ mult-lingveco okazas ĉe ĉiuj lingvoj envolvitaj, inkluzive de senprestiĝaj dialektoj, de senprestiĝaj deven-lingvoj de enmigrintoj kaj de la same senprestiĝa Esperanto.
- rilate al Esperanto, tamen, mi konsentas kun Fiedler (2012) kaj Brosch (2019) pri la foja troigo de la rolo de denaskuloj kaj en la komunumo de la Esperanto-parolantaro kaj por la lingvoscienco.
- ĉe tiom da sciencaj pruvoj pri la avantaĝoj de multlingveco oni devas konstati kun miro, ke la politikaj decidantoj pri edukaj aferoj kondutas kiel aliaj politikistoj ĉe la sciencaj pruvoj pri la klimata ŝanĝiĝo. Oni simple ignoras ilin. Laŭ la lastaj politikaj ideoj pli kaj pli regantaj en Eŭropo kaj en la mondo oni ĉesas instrui la lingvojn de enmigrintoj en bazaj lernejoj aŭ daŭrigas ignori la ekzistantajn dulingvulojn, kiuj povus prezenti ankaŭ ekonomiajn ŝancojn por la loĝ-lando favore al unulingvigo en la landa lingvo.

Bibliografio

- Baker, C. & Jones, S.P. 1998: *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Multilingual Matters.
- Blanke, D. & Lins, U. (red.) 2010: *La arto labori kune*. Roterdamo: Universala Esperanto-Asocio.
- Brosch, C. R. 2019: Einige Bemerkungen zur Muttersprachlichkeit in Esperanto. In: *Jahrbuch der Gesellschaft für Interlinguistik 2019*. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag e. V. 27–42.
- Brown, R. 1973: *A First Language. The early stages*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Chibaka, E.F. 2018: Advantages of Bilingualism and Multilingualism. Multidimensional Research Findings. <https://www.intechopen.com/books/multilingualism-and-bilingualism/advantages-of-bilingualism-and-multilingualism-multidimensional-research-findings>
- Clarkson, P. C. & Galbraith, P. 1992: Bilingualism and mathematics learning: Another perspective. In: *Journal for Research in Mathematics Education*, 23(1).
- Coleman, H. (ed.) 2017: *Multilingualisms and development. Selected proceedings of the 11th Language & Development Conference*. New Delhi, India 2015. London: British Council.
- Corsetti, R. 1993: *Macchina Daddy Lampo: Alcune osservazioni su un caso di trilinguismo dalla nascita in italiano, inglese ed esperanto*, numero speciale 1993 de l'esperanto. Milano: FEI.
- Corsetti, R. 2003: *Appunti di psicopedagogia del linguaggio e della comunicazione*. Roma: Edizioni Kappa.
- Corsetti, R. & La Torre, M. 2001: Ĉu klara strukturo estas instrua? In: *Interface. Tijdschrift voor toegepaste Linguïstiek / Journal of Applied Linguistics*, 15/2: 179–201.
- Corsetti, R. & Pinto, M.A. & Tolomeo, M. 2004: Regularizing the regular. The phenomenon of overregularization in Esperanto-speaking children. In: *Language problems and Language Planning*, 28/3: 261–282.
- Craik, F. I. & Bialystok, E. & Freedman, M. 2010: Delaying the onset of Alzheimer disease: Bilingualism as a form of cognitive reserve. In: *Neurology*, 75(19): 1726–1729.

- Crystal, D. 1997: *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press
- Eberhard, D. M. & Simmons, G. F. & Fennig, Ch. D. (eds) 2019: *Languages of the World – Twenty-Second edition*. Dallas, Texas: SIL International: Online version: <http://ethnologue.com>.
- El Euch, S. 2016: *La conscience métalinguistique: théorie, développement et instruments de mesure*. <https://www.pulaval.com/auteurs/29e60ef5-1526-4ef3-aa22-15900ab12203-sonia-el-euch>
- Fiedler, S. 2012: The Esperanto denaskulo: The status of the native speaker of Esperanto within and beyond the planned language community. In: *Language Problems & Language Planning*, 36(1): 69-84.
- Frank, H. 1980: L'influenza della educazione propedeutica della "lingua staniera" per l'apprendimento nella scuola della infanzia. In: F. Frabboni (red.): *Scuola maggiorenne – Scuola dell'infanzia e nuovi contenuti educativi*, Firenze: Sansoni: 256–269.
- Frank, H. 1983: Kybernetische Theorie und empirische Ergebnisse des Sprachorientierungsunterrichts. In: *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* 36: 684–697.
- Frank, H. 1992: *Propedeŭtika valoro de la Internacia Lingvo*. Prago: Kava-Pech.
- Gogolin, I. & Lange, I. (unter Mitarbeit von D. Grießbach) 2010: *Durchgängige Sprachbildung. Eine Handreichung*. FöMig Material, Band 2, Waxmann.
- Grabowski, A. 1908: Esperanto kiel propedeŭtiko de lingvoj. In: *Pola Esperantisto*. Januaro (nro 1: 4-8.)
- Hufeisen, B. 1991: *Englisch als erste und Deutsch als zweite Fremdsprache – Empirische Untersuchung zur fremdsprachlichen Interaktion*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Jiansheng Guo & Elena Lieven & Nancy Budwig & Susan Ervin-Tripp & Keiko Nakamura & Seyda Ozcaliskan 2008: *Crosslinguistic Approaches to the Psychology of Language: Research in the Tradition of Dan Isaac Slobin*. London: Taylor & Francis.
- Lambert, W.E. & Peal, E. 1962: The Relation of Bilingualism to Intelligence. In: *Psychological Monographs: General and Applied*. 27/3: 1–23.
- McCardle, P. 2006: *Childhood Bilingualism: Research on Infancy through School Age*. Florida, USA: p. 47.
- Nordkvist, R. 2019: What Is Overregularization in Grammar? In: *Thought Co*, Jul. 9. 2019. <http://thoughtco.com/overregularization-in-grammar-1691465>.
- Pattanayak, D.P. 1986: Change, language and the developing world. In: H. Coleman & L. Cameron (eds): *Change and Language*. 143-152. (British Studies in Applied Linguistics 10.) Clevedon: Multilingual Matters in association with the British Association for Applied Linguistics.
- Pinto, M. A. 1987: Ecrire en italien, Ecrire en dialecte. In: *Enfance*, 40: 39-52.
- Reich, Hans H. & Roth, Hans-Joachim & Dirim, Inci/Norman, Jørgensen, Jens/ List, Gundula/ List, Günther/Neumann, Ursula/Siebert-Ott, Gesa/Steinmüller, Ulrich/ Teunissen, Frans/Vallen, Ton/Wurnig, Vera 2002: *Spracherwerb zweisprachig aufwachsender Kinder und Jugendlicher. Ein Überblick über den Stand der nationalen und internationalen Forschung*. Hamburg: Behörde für Bildung und Sport.
- Saunders, G. 1988: *Bilingual children: From birth to teens*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Saxston, M. 2017: *Child Language – acquisition and development*. Los Angeles, London, New Delhi: SAGE.
- Stokes, P. 2013: *2011 Census: Detailed analysis – English language proficiency in England and Wales, Main language and general health characteristics*. London: Office of National Statistics.
- Szerdahelyi, I. 1970: La didaktika rolo de la Internacia Lingvo en la sistemo de lernejoj studobjektoj. In: *Internacia Pedagogia Revuo*, 0: 5–9.
- Taylor, F. 2013: Multilingual Britain. In: *British Academy Report*. <https://www.thebritishacademy.ac.uk/sites/default/files/Multilingual%20Britain%20Report.pdf>
- Valencia, J. & Cenoz, J. 1992: The role of bilingualism in foreign language acquisition. Learning English in the Basque Country. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 13/5: 433-449.

Wandel, A. 2015: How many people speak Esperanto? or: Esperanto on the web. In: *Indecs* <https://www.indecs.eu/2015/indecs2015-pp318-321.pdf>

Zamenhof, L. 1903/1954: *Fundamenta krestomatia de la lingvo Esperanto*. 17-a eldono. Rickmansworth, UK: Esperanto Publishing Company